

РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ ПРАЦІ ТА СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ

О. О. Бахуринська,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінального права та
кримінології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

Теоретичний інтерес та беззаперечне практичне значення має питання співвідношення складів злочинного порушення вимог законодавства про охорону праці та деяких посягань, що кваліфікуються як злочини у сфері службової діяльності, зокрема службової недбалості.

Охорона праці є однією з основних завдань підприємств, установ та організацій, а отже, й одним із обов'язків відповідних службових осіб. Тому порушення вимог законодавства про охорону праці за своїми ознаками подібне до злочинів у сфері службової діяльності, але специфіка правоохоронюваних інтересів – безпека праці, здоров'я та життя працівників – зумовлює специфічний характер такого порушення, спонукаючи виділити його з числа службових злочинів в інший розділ Особливої частини КК України.

Стаття 271 КК України передбачає кримінальну відповідальність за порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином-суб'єктом підприємницької діяльності, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого (ч. 1); підвищена кримінальна відповідальність передбачена за те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 2).

Кримінальна відповідальність за службову недбалість передбачена ст. 367 КК України, згідно з ч. 1 якої карається невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб. У ч. 2 передбачена відповідальність за те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки.

Порушення вимог законодавства про охорону праці передбачає ті ж основні ознаки, що характерні й для службової недбалості. Диспозиція ст. 271 КК не конкретизує характеру злочинного діяння і передбачає відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону праці у будь-який спосіб шляхом дії чи бездіяльності. З суб'єктивної сторони обидва злочини характеризуються необережною формою вини. Таким чином, порушення вимог законодавства про охорону праці, вчинене службовою особою, є різновидом службової недбалості, а отже, норми, які встановлюють відповідальність за злочини, передбачені ст. 367 та ст. 271 КК, співвідносяться між собою як загальна та спеціальна, а взаємозв'язок між ними має характер підпорядкування за обсягом. Кваліфікація дій винуватої особи у таких випадках має здійснюватися за правилами конкуренції загальної та спеціальної норм, а саме – за спеціальною нормою.

Оскільки законодавець виділив порушення вимог законодавства про охорону праці в окремий самостійний склад злочину, необхідно дослідити, які ознаки об'єднують склади цих злочинів, визначити критерії їх розмежування.

Питання розмежування складів злочинів, передбачених ст.ст. 271 та 367 КК, певною мірою висвітлювалися у наукових працях В. І. Борисова, І. П. Лановенка, В. І. Осадчого, І. М. Тяжкової, О. А. Смик та інших науковців у межах дослідження проблем кримінальної відповідальності

Розглядаються проблеми розмежування складів злочинів, передбачених статтями 271 та 367 КК України, за ознаками суб'єкта злочину. Аналізуються підходи до тлумачення понять «службова особа» та «громадянин – суб'єкт підприємницької діяльності».

Ключові слова: суб'єкт злочину, порушення вимог законодавства про охорону праці, службова недбалість, службова особа

ті за злочини проти безпеки праці та безпеки виробництва, а також у працях П. П. Андрушка, А. А. Стрижевської, М. І. Мельника, М. І. Хавронюка, В. О. Навроцького, Л. П. Брич, О. О. Дудорова, Р. Л. Максимовича, Т. І. Слуцької, Н. Ю. Худякової та ін. – при дослідженні поняття службової особи та службового злочину.

Серед спільних ознак складів злочинів, передбачених ст.ст. 271 та 367 КК, які спонукають розглядати питання про їх розмежування, важливими є ознаки суб'єкта злочину.

Злочини, передбачені ст.ст. 271 та 367 КК, є злочинами зі спеціальним суб'єктом. Як визначається теорією кримінального права, у конкретних складах злочинів зі спеціальним суб'єктом важливо виділяти так званих спеціально-конкретних суб'єктів, які також є спеціальними суб'єктами, але їхні ознаки більшою мірою деталізовані стосовно визначеного складу злочину, окреслені більш вузько, виходячи насамперед зі специфіки об'єктів посягання. Співвідношення норм, які містять ознаки спеціального суб'єкта, за наявності інших необхідних умов також визначається як конкуренція загальної та спеціальної норм [1, 126; 2, 9].

Кримінальній відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону праці підлягають дві категорії осіб: а) службові особи підприємств, установ, організацій; б) громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності. Суб'єктом службової недбалості є службова особа.

Для підтвердження наявності конкуренції загальної та спеціальної норм у вказаних злочинах за ознаками суб'єкта злочину необхідно визначитися зі змістом та ступенем конкретизації таких ознак і з'ясувати: по-перше, чи будь-які категорії службових осіб, що є суб'єктами службової недбалості, можуть нести кримінальну відповідальність за ст. 271 КК; по-друге, яке місце у колі таких суб'єктів займає громадянин – суб'єкт підприємницької діяльності (фізична особа-підприємець, що використовує найману працю); по-третє, які ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ст. 271 КК, визначають його специфіку.

Питання про суб'єкт злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з надання публічних послуг, у зв'язку зі змінами, внесеними до КК Законом України від 7 квітня 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», набуло ще більшої теоретичної та практичної значимості та викликало нову наукову дискусію. Не заглиблюючись у всі проблеми визначення поняття службової особи, зумовлені вищевказаними змінами до КК (зокрема до ст. 18 та статей розділу XVII Особливої частини), зупинюсь тільки на тих, які видаються важливими для розмежування складів злочинів, передбачених ст.ст. 271 та 367 КК.

Традиційно поняття службової особи дається у примітці до ст. 364 КК, але специфіка нового

підходу до визначення у кримінальному законі вказаного поняття полягає в тому, що наведене у п.1 примітки до ст. 364 КК поняття службової особи поширюється лише на ту групу злочинів, які передбачені ст.ст. 364, 365, 368, 368-2, 369 КК (тобто йдеться про службових осіб публічного права). Отже, для цілей застосування ст. 367 КК необхідно звернутися до положення ч. 3 ст. 18 КК, згідно з яким службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальними повноваженнями здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, якими особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Системне тлумачення положень ч. 3 ст. 18 та п. 1 примітки до ст. 364 КК дає підстави зробити висновок, що суб'єктом службової недбалості можуть бути службові особи юридичних осіб як публічного, так і приватного права. Такий самий висновок можна зробити і щодо службових осіб – суб'єктів злочину, передбаченого ст. 271 КК. Згідно з положеннями Кодексу законів про працю України (ст.ст. 3, 153) та Закону України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р. (ст.ст. 1, 2) обов'язок забезпечувати безпечні та здорові умови праці працівників лежить на юридичних особах (підприємствах, установах, організаціях) незалежно від форм власності та виду господарювання.

Відповідно до ч. 3 ст. 18 КК за змістом функцій та характером вчинюваних дій службові особи поділяються на такі категорії: 1) представники влади чи місцевого самоврядування; 2) особи, які обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій; 3) особи, які обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських функцій.

Аналіз законодавства з охорони праці, що визначає права та обов'язки службових осіб у цій галузі, свідчить, що за своїм змістом функції таких осіб, встановлювані нормативно-правовими актами з охорони праці, як правило, належать переважно до організаційно-розпорядчих і частково – до адміністративно-господарських. В ряді випадків такі функції поєднуються у діяльності службових осіб, відповідальних за забезпечення дотримання на підприємстві, в установі чи орга-

нізації вимог законодавства з охорони праці.

Згідно з абз. 3 п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво» організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності.

Адміністративно-господарські обов'язки – це обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо) (абз. 4 п.1 вказаної постанови).

У сфері охорони праці зазначені обов'язки можуть полягати, зокрема, у створенні нормативної бази, кадровому підборі, плануванні та організації заходів охорони праці підлеглих працівників, проведенні навчання з охорони праці та інструктажів з безпеки праці, допуску до виконання певних робіт, розміщенні працівників на ділянках роботи, координації трудових зусиль та контролі за безпекою їх праці, забезпеченні засобами захисту тощо [3].

При цьому треба мати на увазі, що особа, яка виконує зазначені вище обов'язки, є службовою в разі їх постійного, тимчасового виконання, а так само виконання їх за спеціальним повноваженням, але за умови, що такі обов'язки покладаються на особу повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Представники влади та місцевого самоврядування – це особи, які, діючи від імені всіх гілок державної влади або органів місцевого самоврядування, реалізують надані їм владні повноваження, що тягне правові наслідки для **невизначеного кола невідлеглих** їм по службі осіб (виділено мною – О. Б.) [4, 406]. То ж чи можуть представники влади чи місцевого самоврядування за сутністю та змістом своїх функцій бути суб'єктами злочину, передбаченого ст. 271 КК?

Обіймання особою певної (конкретної) посади може бути пов'язане із виконанням нею як функцій представника влади чи місцевого самоврядування, так і організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій. П. П. Андрушко та А. А. Стрижевська, досліджуючи поняття «представник влади», поділяють функції органів влади на «зовнішні» та «внутрішні». Саме при виконанні «зовнішніх» функцій посадові особи таких органів є представниками влади – службовими особами. При виконанні «внутрішніх» функцій органу влади, тобто функцій з управління його діяльністю, посадова особа такого органу може визнаватися службовою осо-

бою (суб'єктом злочину у сфері службової діяльності) як така, що виконує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції. Наприклад, керівник державного органу чи його апарату у взаємовідносинах з іншими юридичними та фізичними особами виступає від імені державного органу як представник влади, а виконуючи покладені на нього обов'язки з керівництва діяльністю працівників такого органу або управління чи розпорядження його майном, він виконує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки [5, 164–168].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що представники влади чи місцевого самоврядування у разі виконання ними безпосередньо організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій у сфері забезпечення вимог охорони праці працівників відповідного органу влади чи місцевого самоврядування можуть визнаватися суб'єктами злочину, передбаченого ст. 271 КК.

Показовою у цьому аспекті є кримінальна справа, розглянута у червні 2012 р. Менським районним судом Чернігівської області, по обвинуваченню за ч. 2 ст. 271 КК сільського голови Киселівської сільської ради Менського району Чернігівської області. Як встановлено судом, ця особа, «будучи службовою особою органу місцевого самоврядування», порушила вимоги законодавства про охорону праці, що спричинило тяжкі наслідки, а саме: на порушення п.п. 1, 8, 9 ч. 2 ст. 13, ч. 6 ст. 18, ч. 3 ст. 35 Закону України «Про охорону праці» та п.п. 1.5, 4.3 Положення про розробку інструкцій з охорони праці, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці № 9 від 29 січня 1998 р., відповідального з питань охорони праці не призначив, у складі виконавчого комітету Киселівської сільської ради відповідного підрозділу не створив, інструкції з охорони праці для вальника дерев не розробив та не затвердив, підсобних працівників засобами індивідуального захисту не забезпечив та 8 лютого 2012 р. без проведення інструктажу з валки дерев допустив потерпілого до виконання оплачуваних громадських робіт з видалення зелених насаджень на території паркової зони Киселівської сільської ради, під час виконання яких, при падінні дерева, останній отримав тяжкі тілесні ушкодження за ознакою небезпеки для життя [6].

Громадянин – суб'єкт підприємницької діяльності є альтернативним (поряд зі службовою особою підприємства, установи, організації) спеціальним суб'єктом злочину, передбаченого ст. 271 КК. При цьому важливо зазначити, що згідно з положеннями трудового та господарського законодавства (ст. 2 Закону «Про охорону праці», п. 2 ч. 2 ст. 55 ГК України) поняттям «громадянин – суб'єкт підприємницької діяльності» за змістом ст. 271 КК охоплюються фізичні особи, які зареєстровані відповідно до закону як підприємці, здійснюють господарську діяльність безпосеред-

ньо з обов'язковим залученням найманої праці на підставі трудового договору. Такий підхід законодавця свідчить про те, що ця категорія суб'єктів вказаного злочину відокремлена від службових осіб і, відповідно, не наділена (не повинна бути наділена) ознаками, характерними для службової особи. Отже, напрашується висновок про те, що в частині визнання суб'єктом порушення вимог законодавства про охорону праці громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності конкуренція загальної та спеціальної норм між нормами, передбаченими ст.ст. 271 та 367 КК, не виникає.¹

У науковій літературі з приводу визнання громадянина-підприємця самостійною окремою категорією суб'єктів злочину або ж включення його до категорії службових осіб немає єдиного підходу. Висловлюється думка, що фізична особа-підприємець може набувати ознак службової особи в тих випадках, коли вона виконує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції; зокрема, коли така особа для сприяння своїй підприємницькій діяльності на підставі трудового договору наймає працівників і здійснює керівництво виробничою діяльністю трудового колективу, вона набуває організаційно-розпорядчих повноважень щодо підлеглих працівників [7, 1050; 8, 988].

З такою позицією не погоджуються П. П. Андрушко, А. А. Стрижевська, Р. Л. Максимович, обґрунтовуючи це сукупністю обставин, зокрема: по-перше, у своїй безпосередній господарській діяльності, розпоряджаючись майном чи використовуючи працю найманих працівників на умовах угоди про працю (під якою П. П. Андрушко розуміє договір підряду та трудовий договір), фізична особа-підприємець фактично виконує обов'язки, за змістом схожі з організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими; по-друге, підприємець – фізична особа не обіймає посад на підприємствах, в установах, організаціях, які обумовлюють постійне чи тимчасове виконання організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, і ніхто не наділяє таку особу спеціальними повноваженнями на їх здійснення (а саме це є обов'язковою умовою визнання особи службовою); по-третє, альтернатива щодо визначення громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності як суб'єкта злочину у складах ряду злочинів поряд зі службовою особою свідчить, що фізичні особи – підприємці не відносяться законодавцем до службових осіб [5,

195-201; 9, 230].

Підтримуючи в цілому позицію П. П. Андрушка та уточнюючи її, О. О. Дудоров зауважує, що зміни, внесені до КК Законом України від 7 квітня 2011 р., внесли суттєві корективи у цю дискусію, унеможливаючи визнання фізичних осіб-підприємців суб'єктами злочинів у сфері службової діяльності, передбачених ст.ст. 364, 364-1, 365, 365-1, 368, 368-2, 368-3 КК. Стосовно питання про можливість притягнення фізичних осіб-підприємців до кримінальної відповідальності за службову недбалість, О. О. Дудоров припускає таку можливість, і, спираючись на положення ч. 3 ст. 18 КК, робить висновок, що оскільки службова особа виконує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції за спеціальним повноваженням, якими вона наділяється (серед іншого) судом або *законом*, то, відповідно, законами, які надають фізичним особам-підприємцям повноваження виконувати вказані функції, є положення цивільного, господарського і трудового законодавства, на підставі яких ці особи керують найманими працівниками та розпоряджаються майном підприємства [4, 427-428].

Взявши за основу позицію О. О. Дудорова (цілком справедливо, на мою думку), можна поширити такий підхід і на фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, що визнаються суб'єктами злочину, передбаченого ст. 271 КК. Але якщо таких осіб – як роботодавців, що зобов'язані забезпечити дотримання вимог охорони праці найманих працівників, визнавати службовими (за змістом ч. 3 ст. 18 КК), виникає питання щодо доцільності альтернативного формулювання у диспозиції ч. 1 ст. 271 КК двох вказаних категорій суб'єктів.

Основною змістовою ознакою суб'єкта порушення вимог законодавства про охорону праці, яка надає йому специфіки порівняно з суб'єктом службової недбалості, є обов'язок службових осіб громадян-суб'єктів підприємницької діяльності забезпечувати дотримання вимог законодавства у сфері охорони праці, який покладається на них нормативно-правовими актами.

Диспозиція ч. 1 ст. 271 КК в описанні ознак спеціального суб'єкта не містить вказівки на такий обов'язок (що, безумовно, є її недоліком, який необхідно усунути). Певне уточнення зробив Пленум Верховного Суду України у п. 8 Постанови № 6 від 12 червня 2009 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва», де зазначено, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 271 КК, є службова особа підприємства, установи, організації, яка на підставі наказу адміністрації, посадової інструкції чи відповідно до займаної посади має спеціальні обов'язки з охорони праці, або громадянин – суб'єкт підприємницької діяльності. Але й це уточнення не позбавлене вад – за такого формулювання складається вра-

¹ В. Н. Кудрявцев такого роду співвідношення називає частковою конкуренцією кримінально-правових норм (див.: *Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. – 2-е изд., перераб. и дополн. – М.: Юристъ, 2001. – С. 255*). П. П. Андрушко та А. А. Стрижевська зазначають, що конкуренція кримінально-правових норм з позиції теорії кваліфікації злочинів може бути тільки повною, так звана «неповна» конкуренція норм – не що інше як «конкуренція» суміжних складів злочинів (див.: *Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Кримінальна відповідальність за одержання хабара (ст. 368 Кримінального кодексу України) // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 7. – С. 28*).

ження, що громадянин-підприємець не обов'язково повинен мати такі обов'язки. З урахуванням висловлених у свій час О. О. Дудоровим зауважень та пропозицій до проекту вказаної постанови № 6 (які, на жаль, не були враховані) [10, 925], положень ст.ст. 272–275 КК, можна запропонувати таке формулювання: «Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 271 КК, є службова особа підприємства, установи, організації або громадянин – суб'єкт підприємницької діяльності, які мають обов'язок забезпечувати дотримання вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів з охорони праці, безпосередньо покладені на них законом, наказом, посадовою інструкцією або спеціальним розпорядженням».

Встановлення особи, на яку були покладені обов'язки із забезпечення дотримання вимог безпеки праці на відповідному підприємстві, в установі, організації, ще не означає визнання її відповідальною за їх порушення і не вирішує питання про те, чи є (може бути) така особа суб'єктом злочину, передбаченого ст. 271 КК. У багатьох випадках при розслідуванні кримінальних справ про порушення вимог законодавства про охорону праці виявляється декілька осіб, які тією чи іншою мірою можуть бути визнані спеціальними суб'єктами злочину, передбаченого ст. 271 КК. Існування цієї проблеми пояснюється тим, що на підприємствах (як правило, великих і переважно державної, комунальної, колективної форм власності), в установах та організаціях за дотримання тих чи інших вимог законодавства про охорону праці відповідає цілий ряд осіб, починаючи від керівників підприємств та їх заступників, начальників структурних підрозділів, і закінчуючи працівниками, основні функції яких на підприємстві (в установі, організації) не пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, але які можуть призначатися за спеціальним розпорядженням повноважної особи (органу) відповідальними за безпеку праці. При цьому теоретично в діях кожного можна вбачати порушення відповідних вимог. Ситуація може ускладнюватися й через неузгодженість норм локальних нормативно-правових актів, що визначають коло обов'язків таких службових осіб.

Як приклад більш конкретизованого підходу до вирішення питання про кримінальну відповідальність керівників підприємств, установ, організацій та службових осіб так званої «вищої ланки» за порушення вимог законодавства про охорону праці, можна навести позицію правозастосовців Російської Федерації. У п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду РФ № 1 «Про судову практику у справах про порушення правил охорони праці та безпеки гірничих, будівельних та інших робіт» від 23 квітня 1991 р. (в редакції постанови № 10 від 25 жовтня 1996 р., зі змінами, внесеними постановою № 7 від 6 лютого 2007 р.)

зазначається, що відповідальність за ст. 143 КК РФ можуть нести особи, на яких в силу їх службового становища або за спеціальним розпорядженням безпосередньо покладений обов'язок забезпечувати дотримання правил та норм охорони праці **на певній ділянці робіт** (виділено мною – О. Б.), а також керівники підприємств та організацій, їх заступники, головні інженери, головні спеціалісти підприємств, якщо вони не вжили заходів щодо усунення завідомо відомого їм порушення правил охорони праці або дали вказівку, що суперечить цим правилам, або, взявши на себе безпосереднє керівництво окремими видами робіт, не забезпечили дотримання тих же правил. В інших випадках особи, винуваті в неналежному виконанні своїх службових обов'язків із забезпечення безпечних умов праці, можуть нести відповідальність за службові злочини (наприклад, за невиконання заходів з розробки відповідних інструкцій, нестворення умов для виконання правил та норм охорони праці, нездійснення належного контролю за їх дотриманням) [11].

Серед російських науковців немає одностайної думки стосовно правильності вищезазначеного підходу Верховного Суду РФ. Одні з них вважають, що такий підхід цілком відповідає як доктринальному, так і правозастосовним принципам притягнення керівників підприємств та організацій, їх заступників, головних інженерів, головних спеціалістів підприємств до кримінальної відповідальності за порушення у сфері охорони праці за ст. 143 КК РФ [12, 30; 13, 18]. Такого ж підходу дотримуються й вітчизняні вчені, зокрема В. І. Борисов [14, 28].

Інші вчені, коментуючи положення постанови, зазначають, що Пленум Верховного Суду РФ дав вельми широке визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 143 КК РФ, і вбачають тут поширювальне тлумачення цієї норми. Як зауважують І. М. Тяжкова та Е. О. Коренкова, між керівниками підприємств вищих рангів та потерпілими від порушень вимог законодавства про охорону праці є, як правило, проміжна ланка. Це ті особи, які безпосередньо відповідають за дотримання таких вимог на конкретних ділянках. Вони в першу чергу й повинні бути притягнені до відповідальності за порушення вимог безпеки праці. Керівних же працівників як службових осіб в подібних випадках треба притягати до відповідальності за службові злочини (зловживання службовим становищем чи службову недбалість) [15, 37-38].

Пленум Верховного Суду України в аспекті порушеної проблеми обмежується загальними формулюваннями: згідно з абз. 2 п. 8 Постанови № 6 від 12 червня 2009 р. у разі порушення вимог законодавства про охорону праці, що потягло кримінально-правові наслідки, **іншими службовими особами**, останні з урахуванням обставин справи можуть нести відповідальність за злочини

у сфері службової діяльності.

У будь-якому разі при вирішенні питання, чи повинні керівники підприємств, установ, організацій, їх заступники, головні спеціалісти нести кримінальну відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону праці разом зі службовими особами «низової ланки», на яких, як правило, безпосередньо покладаються обов'язки забезпечувати дотримання вимог безпеки праці на підприємстві, і дії яких безпосередньо призвели до настання вказаної у ст. 271 КК шкоди, правозастосовцям необхідно ретельно з'ясувати зміст відповідних нормативно-правових актів у сфері забезпечення безпечних умов праці, розподіл обов'язків між відповідними службовими особами, компетенцію вищих керівників підприємств, установ, організацій і, безумовно, встановлювати наявність причинного зв'язку між порушенням та суспільно небезпечними наслідками у вигляді шкоди здоров'ю чи життю працівника.

Підводячи підсумок дослідженню поставлених у статті питань, можна зробити такі висновки: 1) ознака суб'єкта злочину виступає тією спільною ознакою, за якою проводиться розме-

жування складів порушення вимог законодавства про охорону праці та службової недбалості; за цією ознакою норми, передбачені ст.ст. 367 та 271 КК, конкурують як загальна та спеціальна; 2) визначені у ч. 3 ст. 18 КК ознаки службової особи як суб'єкта злочинів у сфері службової діяльності повністю поширюються на службову особу як суб'єкта порушення вимог законодавства про охорону праці; 3) специфічною характеристикою суб'єктів злочину, передбаченого ст. 271 КК, яка зумовлює специфіку цього злочину в цілому і дає змогу виділити його з системи службових злочинів в окремих розділ Особливої частини КК, є покладення на службових осіб підприємств, установ, організацій або на громадян – суб'єктів підприємницької діяльності, що використовують найману працю, обов'язку забезпечувати дотримання вимог законодавства про охорону праці; 4) проблема визнання фізичної особи – підприємця, що використовує найману працю, службовою особою в теорії кримінального права вирішується неоднозначно і потребує подальшого дослідження.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Марін О. К.* Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм : монографія / О. К. Марін. – К. : Атіка, 2003. – 224 с.
2. *Устименко В. В.* Спеціальний суб'єкт преступления / В. В. Устименко. – Х. : Вища школа, 1989. – 104 с.
3. *Маляренко В., Борисов В.* Деякі питання кваліфікації злочинних порушень правил охорони праці: Узагальнення судової практики у кримінальних справах // Юридичний вісник України. – 1996. – № 18.
4. Кримінальне право (Особлива частина) : підруч. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 2. – Луганськ : Елтон-2, 2012. – 780 с.
5. *Андрушко П. П.* Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика : навч. посіб. / П. П. Андрушко, А. А. Стрижевська. – К. : Юрисконсулт, 2006. – 342 с.
6. Кримінальна справа № 2512/1050/2012. Менський районний суд Чернігівської області // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., перероб. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
8. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш. та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
9. *Максимович Р. Л.* Поняття службової особи в кримінальному праві України : монографія / Р. Л. Максимович. – Львів, 2008. – 304 с.
10. *Дудоров О. О.* Вибрані праці з кримінального права. – Луганськ : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – 952 с.
11. О судебной практике по делам о нарушениях правил охраны труда и безопасности при ведении горных, строительных и иных работ : Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации № 1 от 23 апреля 1991 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://supcourt.ru/print_page.php?id=883
12. *Грошев А., Смык О.* Квалификация нарушения правил охраны труда несколькими лицами // Уголовное право. – 2006. – № 1. – С. 27-31.
13. *Смык О. А.* Проблемы уголовной ответственности за нарушение правил охраны труда (по материалам судебной практики Краснодарского края) : автореф. дис. ... канд. юр. наук / О. А. Смык. – Краснодар, 2006. – 24 с.
14. *Борисов В. І.* Основні проблеми охорони безпеки виробництва в кримінальному законодавстві України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / В. І. Борисов. – Х., 1993. – 35 с.
15. *Тяжкова И. М., Коренкова Э. А.* Охрана безопасных условий труда по новому Уголовному кодексу Российской Федерации // Вестник Московского университета ; серия 11 «Право». – 1999. – № 6. – С. 32-43.

Бахуринская Е. А. Размежевание составов нарушения требований законодательства о труде и служебной халатности

Рассматриваются проблемы разграничения составов преступлений, предусмотренных статьями 271 и 367 УК Украины, по признакам субъекта преступления. Анализируются подходы к толкованию понятий «должностное лицо» и «гражданин – субъект предпринимательской деятельности».

Ключевые слова: субъект преступления, нарушение требований законодательства об охране труда, должностная халатность, должностное лицо

Bakhrynska Olena. The disengagement of crime compositions of labour laws violation and negligence

The article deals with the problems of differentiation of crimes under Articles 271 and 367 of the Criminal Code of Ukraine based on subject of crime. The approaches to the interpretation of the concepts of «official person» and «citizen – subjects of business activities» are analyzed.

Key words: subject of crime, violation of labour's protection legislation, official person, neglect of official duty